

BREU ANÀLISI LINGÜÍSTICA DEL COR D' *ELS PERSES**

Andrea Sánchez i Bernet

Universitat de València (Espanya)

<andrea.sanchez@uv.es>

Artículo recibido: 4 de diciembre de 2016

Artículo aceptado: 18 de enero de 2017

RESUM

Ultra la ja sabuda distinció entre les parts líriques influïdes pel «dori» de la lírica coral i les recitades, més properes a l'àtic parlat, un breu estudi de la llengua del cor d'*Els Perses* d'Èsquil permet comprovar l'abast d'aquesta classificació i en quins trets lingüístics –fonètics, morfològics, sintàctics i lèxics– es basa la variació de la llengua poètica de la tragèdia. La llengua del cor és marcada, més que com a pròpia d'un dialecte aliè, com a conservadora, en alguns casos sent l'única que manté notables expressions pròpies de l'èpica (genitius en –οιο, datius en –εσσι, homerismes lèxics...), alhora que una major simplicitat sintàctica evidencia la prioritat del ritme a les parts cantades sobre l'estricta coherència gramatical. Si bé aquests trets predominen a les parts purament líriques, a les parts dialogades el trímetre permet al cor un alt grau de col·loquialismes que gairebé l'equipara amb els seus interlocutors. Confirmada la variació de la llengua del cor dins d'*Els Perses*, s'aprecia també una interessant tendència estilística a relacionar certs recursos lingüístics (tmesis, conjunció ἠδέ, genitius en –οιο...) amb camps semàntics cabdals a l'obra com el destí i el naufragi de l'expedició persa.

PARAULES CLAU: cor, *Els Perses*, llengua poètica, expressió poètica, col·loquialisme, líric, recitat.

ABSTRACT

Besides the well-known distinction between lyric parts, influenced by the choral lyric «Doric» dialect, and recited parts, closer to spoken Attic, this brief survey on the chorus' language in Aeschylus'

* Aquest treball comprèn la comunicació realitzada el 5 d'octubre de 2016 a la Universitat de València al III Fòrum GRATUV de Joves Investigadors organitzat per la Dra. Carmen Morenilla Talens i coordinat per Andrea Navarro i Mayron E. Cantillo. Les dades exposades procedeixen de la revisió del treball «La llengua de *Els Perses* d'Èsquil» dut a terme sota la direcció del Dr. Jordi Redondo i Sánchez en el marc de la beca d'Iniciació a la Investigació de la Universitat de València l'any 2015.

Persians might allow us to verify the reach of this classification and which linguistic traits –phonetical, morphological, syntactical and lexical– tragic poetic language variation is based on. Chorus language is marked as conservative rather than borrowed from a foreign dialect, being often the only recipient of noteworthy epic poetic expressions (genitives in –οιο, datives in –εσσ, lexical Homersisms...). Its greater syntactical simplicity highlights the importance of rhythm in sung parts above grammatical coherence. These traits prevail in the lyric parts; however, in the dialogue between the chorus and the other characters, the trimeters allow for a high degree of colloquialism. Wherever chorus language variation is attested in *Persians*, an interesting tendency appears to relate certain linguistical resources (tmeseis, conjunction ἦδέ, genitives in –οιο...) to the main semantic fields permeating the play such as fate and the misfortunes of the Persian naval expedition.

KEYWORDS: chorus, *Persians*, poetic language, poetic expression, colloquialism, lyrics, recitation

1. INTRODUCCIÓ

Sovint la definició típica de la llengua poètica de la tragèdia es limita a distingir la llengua dels passatges lírics, més conservadora i «doritzant», de la dels recitats, més pròxima a l'àtic parlat¹. El cor, element cabdal del gènere, permet observar, atesos els diferents versos que produeix, fins on arriba la caracterització lingüística de l'obra, quins trets en són determinants i com es configuren. Malgrat tractar-se d'un corpus forçosament limitat, les intervencions del cor a *Els Perses* d'Èsquil, la més antiga de les tragèdies conservades i l'única de tema històric, pot furnir algunes claus per a la identificació del cor i, secundàriament per comparació, de la resta de personatges.

2. FONÈTICA

2.1. Manteniment de –σσ– rere $\bar{a}$

Suposa un important parajonisme tràgic el manteniment del grup consonàntic –σσ– en comptes de l'àtic –ττ– junt amb el vocalisme $\bar{a}$ rere ρ en comptes de la η jònia². Així, $\pi\rho\acute{\alpha}\sigma\sigma\omega$ es troba 3 vegades a les intervencions del cor,

¹ A. Meillet, *Aperçu d'une histoire de la langue grecque*, Paris, 1930³, pp. 217, 222; O. Hoffmann, A. Debrunner. & A. Scherer, *Historia de la lengua griega*, Madrid, 1973 (= *Geschichte der griechischen Sprache*, Berlin 1969), pp. 140-141; R. Hiersche, *Grundzüge der griechischen Sprachgeschichte bis zur klassischen Zeit*, Wiesbaden, 1970, p. 154; F. Rodríguez Adrados, *Historia de la lengua griega: de los orígenes a nuestros días*, Madrid, 1999, pp. 110-111; G. C. Horrocks, *Greek: a history of the language and its speakers*, Chilchester 2010², pp. 56-57.

² A. López Eire, «Sobre los jonismos de la tragedia ática», *Cuadernos de Filología Clásica. Estudios Griegos e Indoeuropeos*, 18, 2008, pp. 7-53, p. 33.

tant al recitatiu (789) com a la part lírica (862) i anapèstica recitada (144); front a només un exemple de διασπαράσσω al recitat de la reina (195). S'adverteix que en els tres casos que aquest verb apareix en boca del cor ho fa en la locució εἶ πρόσσω referida a la tornada de l'exèrcit com un fet passat o per confirmar.

2.2. Allargament compensatori de tercera onada

L'aparició o absència de l'allargament compensatori de tercera onada rere la caiguda de ɸ postconsonàntica ofereix més dades per apreciar l'escàs rendiment relatiu d'aquest tret joni³. Mentre que el cor conserva 3 formes sense l'allargament compensatori de tercera onada a la pàrodos i el primer estàsım (119, 139, 549) i 1 als anapests recitats (632), ofereix en canvi la solució jònia més marcada en 3 passatges lírics: ἰσόθεος (80, 856) i δουρίκλυτοις (85), un homerisme consagrat. La resta de personatges només presenta les formes corrents àtiques en 6 casos κενός (119, 549l, 718, 730, 804), μόνος (139, 632, 734, 838) i νόσος (750); front a 1 sol, ἐξεκείνωσεν (761), en una intervenció de Darios on la majoria de MSS llegeixen κεν- i que encara podria explicar-se *more metrico*. Així, sembla que les formes jònies s'estableixen com a marca d'una lexi poètica heretada de l'èpica, que s'aplica en epítets consolidats i en passatges on s'exalta la glòria dels perses.

2.3. Crasi

Pel que fa a la fonètica sintàctica, el cor produeix 2 crasis als anapests recitats que anticipen els versos lírics (14, 546), però cap al recitatiu, on sí que n'apareixen 30 de diferents personatges i, sobretot, de la reina. D'altra banda, Xerxes també ofereix una sola crasi al seu diàleg amb el cor tant als anapests recitats (915) com al lament líric final (1054). Aquesta distribució, i l'absència a les parts líriques corals –l'única excepció és 1054 al punt àlgid dels laments de Xerxes, κἀπιβόα–, pot confirmar la crasi com a tret d'una parla oral i d'emoció no continguda; tanmateix, traeix l'angoixa del cor quan demana notícies i expressa la seva debilitat i laments en primera persona. A més, el fet que el primer element en aquests casos sigui sempre la conjunció καί n'indica la precipitació i la impaciència.

³ M. Lejeune, *Phonétique historique du mycénien et du grec ancien*, Paris, 1982³, p. 158.

2.4. Apòcope

L'apòcope, en canvi, sembla un fenomen fonètic-morfològic estès força uniformement a la llengua poètica tràgica. En 3 ocasions apareix als versos lírics del cor (566 amb la preposició, i no el preverbi, ἀνά apocopada en ἀμ', 572, 1052 en un estrany i incert futur reduplicat ἀμμεμίξεται substituït per μμείξεται en l'edició de Mazon) i en 1 vers líric intercalat amb el diàleg iàmbic del missatger (276, justament amb l'homerisme καθανόντα). Al recitatiu apareixen una vegada respectivament als versos de la reina (163), el missatger (359) i Darios (807). En tots els casos les apòcopes es relacionen amb la descripció de les desgràcies dels perses, fet gens sorprenent atès que és un tema central a l'obra, però sí que pot ser mínimament significatiu que mentre que el cor hi expressa laments, la resta de personatges empren aquest recurs al començament de llurs recitacions per donar solemnitat al relat abans de deixar-se endur per trets més col·loquials.

3. MORFOLOGIA

3.1. Genitiu temàtic en -οιο

Una interessant marca morfològica arcaïtzant o, si més no, de clares reminiscències homèriques és el genitiu temàtic en -οιο, que de tota l'obra esquília només apareix a 3 parts corals cantades d'*Els Perses*⁴ i, encara, amb la darrera conjecturada (108, 568, 866). Curiosament, en tots tres casos (un número massa baix com per ser conclouent) el genitiu apareix a lexemes relacionats amb l'aigua que travessen o on s'ofeguen els perses: εὐρυπόριο θαλάσσας; πρωτομόριο φεῦ λειφθέντες πρὸς ἀνάγκας, πόρον οὐ διαβάς Ἴλνυος ποταμοῖο.

3.2. Datiu en -εσσι

Una altra desinència d'ús marcadament poètic és la del datiu plural en -(έ)εσσι dels temes en xiulant i estesa per analogia a uns altres temes consonàntics⁵. Notablement artificiosa, només apareix a les parts cantades: aplicada regularment a un tema sigmàtic però sense contraure en 1 vers de Xerxes (1022: θησαύρον

⁴ M. L. West, *Studies in Aeschylus*, Stuttgart, 1990, p. xxxvi.

⁵ A. Morpurgo Davies, «The -εσσι datives, Aeolic -ss- and the Lesbian poets» en A. Morpurgo Davies & W. Meid, (eds.), *Studies L.R. Palmer*, Innsbruck, 1976, pp. 181-197 i R. Lazzeroni, «Il dativo eolio in -εσσι. Un caso di rianalisi», *AGI* 73, 1988, pp. 12-24.

βελέεσσιν) i estesa a dos temes amb oclusiva a 2 passatges del cor: διπλάκεσσιν (277) i βαρίδεσσι (553, contra βάρισιν que apareix al vers 1075). De nou ressalta l'ús dels recursos poètics associats amb les profunditats marines on acaba la malaguanyada expedició naval persa.

3.3. Dativus plurals breus i llargs

Sense ser concloent ni massa significatiu, potser sí que denota una certa innovació el datiu breu front al llarg, propi de l'àtic més antic⁶. El cor empra a les parts líriques 28 datius breus i 12 de llargs, front a 16 datius breus i 1 datiu llarg al recitatiu. La preferència pels datius breus és constant arreu, si bé potser un xic més marcada al recitatiu. Pel que fa a la resta de personatges, només en parts dialogades, la reina recorre a 27 datius breus i 14 de llargs; el missatger, a 15 de breus front a 4 de llargs, i Darios, a 21 de breus front a 5 de llargs.

3.4. Dual

El dual, conservat a l'àtic col·loquial i, potser consegüentment, no massa present a la tragèdia, perviu especialment marcat en boca de la reina quan oposa el parell no natural de Pèrsia i Grècia, les dues dones que representen els dos països, etc. Només trobem 3 exemples de parelles naturals sense numeral: una n'és ποδοῖν (516) a la part recitada on el cor interromp el missatger exclamant-se que el destí, personificat, ha aixafat els perses, i els altres, en boca de la reina, χεροῖν (194, 201 on explica el seu somni amb les dues personificacions de Grècia i Àsia); tot plegat sembla confirmar que la inexorable desaparició d'aquest tret conservador ja està engegada⁷.

3.5. Desinència -θεν

La desinència adverbial ablativa -θεν als pronoms personals amb un valor de genitiu s'estén com a expressió poètica consolidada per Homer entre d'altres⁸. La hi trobem en un vers recitat del cor (218) i en un altre vers líric mentre

⁶ K. Meisterhans, *Grammatik der attischen Inschriften*, Berlin, 1900³, pp. 120-121, les desinències -ᾶσι i -ησι predominen a les inscripcions en prosa fins el 420 aC, quan entren les formes breus; cf. també L. Threatte, *The grammar of Attic inscriptions II Morphology*, Berlin – New York, 1996, p. 25-32, on mostra que les formes llargues romanen associades a inscripcions mètriques.

⁷ L. Threatte, *op. cit.*, p. 344.

⁸ P. Chantraine, *Morfologia històrica del griego*, Barcelona 1983 (= *Morphologie historique du grec*, Paris 1967), p. 79.

dialoga amb Darios (696) –tot i que en aquest cas podria argüir-se que a la construcció σέθεν ἀρχαίῳ περὶ τάρβει faria sentit semànticament que el substantiu regís tant un genitiu objectiu com un veritable ablatiu–. Potser paga la pena esmentar també el vers anapèstic del pròleg coral on s'empra δίχοθεν (76) amb un sentit totalment equivalent a δίχα, en un passatge força elaborat on descriu el gloriós avanç de l'exèrcit persa. Aquest tret de llengua poètica és emprada, independentment del metre, com a possible marca de respecte en adreçar-se a la reina i a l'ombra de Darios.

3.6. Article

Passant a la morfologia pronominal, s'aprecia que –malgrat algunes correccions dels editors contra el *consensus codicum* que no sabrien justificar-se tampoc *more metrico*–, l'article manté la forma τοι a 2 passatges del primer estàsim (568, 584) ambdós amb un marcat valor demostratiu conferit per la partícula δέ i llur posició a l'inici de vers. Curiosament, a la resta de l'obra, τοι reapareix de la mateixa forma però en un context ben diferent: al recitatiu, a la cloenda de la resi del missatger (424).

3.7. Relatiu ὅσπερ

Entre els relatius, trobem l'homerisme ὅσπερ 2 vegades al anapests inicials recitats pel cor (16, 42), i 2 vegades més al recitatiu a les intervencions de la reina i Darios (una proporció que contravé l'establert a la resta de drames on en total ὅσπερ apareix 5 vegades al diàleg, 3 als anapests i 9 vegades a les parts cantades⁹). Tant en el cas del cor com en el de Darios poden veure's clares ressonàncies èpiques en la llista de guerrers que marxen i, en el segon cas, en el relat de l'ombra del rei sobre com Zeus va voler que un sol home regnés a tota l'Àsia.

3.8. Supletisme als temes de λέγω

Pel que fa a la morfologia verbal, ens limitarem a observar el cas ben representatiu del polirritze λέγω. El cor en conserva 2 formes amb els temes originals de futur i aorist, ἐπεῖς (1029) al lament coral final i εἴποι (632) als anapests recitats que introdueixen el segon estàsim. Ara bé, en el diàleg amb d'altres personatges, fins i tot en un vers líric en el primer cas, s'introdueixen formes analògiques del tema de present a l'aorist: λέξαι (695), ἔλεξας (793) i, aquest cop amb el

⁹ M. L. West, *op. cit.*, p. XL.

tema original però amb una analogia de la desinència sigmàtica a la vocal, εἶπας (798). La proporció de formes innovadores que supera les conservadores ocorre també en les intervencions dels altres personatges com la reina (3:5) i Darios (1:2), mentre que el missatger només ofereix 2 exemples de ἔλεξε. Si bé roman generalment la diferència entre parts cantades i recitades, les alternatives més aviat innovadores i col·loquials del cor podrien entendre's, a més, com un mitjà per marcar la seva incredulitat davant de l'ombra de Darios¹⁰, a qui expressa que li fa respecte parlar-li i a qui més tard interromp per demanar que repeteixi la informació per confirmar els seus temors (695: σέβομαι δ' ἀντία λέξαι, 793: πῶς τοῦτ' ἔλεξας, τίτι τρόπῳ δὲ συμμαχεῖ; 798: πῶς εἶπας;).

3.9. Augment

Les 15 formes verbals sense augment suposen una excepció front a les més d'una centena llarga d'aorists i imperfets d'indicatiu que sí que en porten. La marca d'aquest tret sembla relacionar-se estretament amb la recitació èpica¹¹, la qual cosa explica que aquestes excepcions es concentrin en 10 casos al recitatiu (188, 227?, 310, 313, 376, 416, 450, 490, 506, 767?) –o 8 si descomptem els casos dubtosos com 227, on tots els còdexs coincideixen a atribuir la ε al verb i no al final del demostratiu τῆδε, o 767, on la forma amb augment temporal és una conjectura– mentre que només en trobem 3 a les parts corals cantades i totes dubtoses: 2 al segon estàsım (652 ἀπώλλυ però la *rarior* i *difficilior lectio* és sense augment als còdexs M β Υ; 973 ἐπανερόμαν front a la lliçó de tots els còdexs ἐπανερόμαι) i 1 alternant amb el diàleg recitat (283 θέσαν en un vers corrupte i contra *consensus codicum*), i 1 als anapests recitats per Xerxes (915).

4. SINTAXI I ESTIL

4.1. Anàstrofe

L'anàstrofe és un recurs freqüent limitat al recitatiu, on apareix 13 vegades amb diferents preposicions, 2 del cor (225, 799), 6 als versos de la reina (167,

¹⁰ O bé com un mitjà per caracteritzar els perses com a parlants no nadius de grec, suggestiva hipòtesi que enllaça amb la interessant qüestió de la representació dels estrangers al drama, d'altra banda, molt més marcada generalment a la comèdia que a la tragèdia, cf. C. Morenilla Talens, «Die Charakterisierung der Ausländer durch lautliche Ausdrucksmittel in den *Persern* des Aischylos sowie den *Achärnern* und *Vögeln* des Aristophanes», *IF* 94, 1989, pp. 158-176.

¹¹ A. Sidgwick, *Persae. Aeschylus; with introduction and notes by A. Sidgwick*, Oxford, 1903, p. 21; A. López Eire, *op. cit.*, p. 18.

190, 613, 614, 734, 755), 4 del missatger (329, 449, 368, 388) i només una de Darios (817). No es troba en passatges especialment elevats sinó que es relaciona més bé amb la narració.

4.2. Tmesi

La tmesi es presenta com un recurs repartit entre les parts cantades, on en trobem 9 casos, 5 als versos lírics del cor (100, 102, 669, 670, 874), i recitades, amb 2 als anapests recitats pel cor i Xerxes (61, 916) i 3 als recitats del missatger (457, 460), si bé predomina a les parts cantades. Sobta el diferent ús que es fa d'aquest recurs segons la situació: mentre que el missatger l'empra en la descripció del combat, el cor en fa ús sempre per subratllar els mals averanys i la desgràcia dels perses que es confirma al llarg de l'obra.

4.3. Faltes de concordança

No són poques les faltes de concordança, o «discontinuitats gramaticals» en paraules de West¹², trobades a la parla del cor, tant entre els anapests, on n'apareixen per exemple aquestes 4: la llarga llista de nominatius aposada a l'acusatiu ἄλλους (34, també comprensible com un nominatiu aïllatiu-emfàtic), φοβερὰν ὄψιν (48), les aposicions partitives γυναικοπληθῆς ὄμιλος (123) o l'atracció de cas als anapests (914); com entre els versos lírics: Περσίδες ἐκάστα (135) o l'atracció de cas de participis i relatius (633 μόνος). Tot i que en la majoria de casos es tracta de construccions *ad sensum* que en cap cas dificulten la comprensió –destacades per West¹³, de fet, com a part del que ell considera la simplicitat sintàctica característica de l'autor–, crida l'atenció que siguin precisament els dos personatges amb menys versos recitats, el cor i Xerxes, els qui en presentin més exemples junt amb la reina, en comptes de Darios i el missatger, fet que potser convida a relacionar-los amb una major càrrega emotiva. Pot confirmar aquesta impressió l'ús del nominatiu pel vocatiu, recurrent a la tragèdia però que a *Els Perses* només canta el cor en un passatge líric (657, ἀρχαῖος βαλλήν, ἴθι).

¹² M. L. West, «Colloquialism and Naïve Style in Aeschylus», en E. M. Craik (ed.), *Owls to Athens: essays on classical subjects for Sir Kenneth Dover*, Oxford, 1990, pp. 3-12, p. 5.

¹³ M. L. West, *Op. cit.*, pp. 7-8.

4.4. Subordinació oracional

La subordinació és sens dubte un dels aspectes que millor reflecteix la diferència del discurs de les parts líriques i les recitades. Al llarg de l'obra comptem 106 oracions subordinades, de les quals 7 a parts cantades (6,6%) i 99 al recitatiu (93,4%) –entre les quals arriba a haver-ne 6 en un segon nivell de subordinació, si bé es tracta de breus afegitons de caire condicional (357, 369, 450, 599), modal (710) o relatiu (174)–. El cor és clarament el personatge que menys desenvolupa aquest recurs, amb 17 subordinades en total (16%): 7 a parts cantades (2 completives, 2 temporals, 1 final, 1 causal i 1 relativa), 6 als anapests recitats (5 relatives i 1 condicional) i 4 al diàleg (2 relatives i 2 completives); a l'extrem oposat del missatger amb el doble, 34 (32%), mentre que la reina en produeix 29 (27,3%) i Darios, 26 (24,5%). Es tracta generalment de tipus de construccions més senzills que, per exemple, els sistemes condicionals, gairebé confinats al recitatiu.

4.5. Conjunció ἠδέ

Una clara diferenciació lingüística s'estableix per l'ús exclusiu per part del cor de la conjunció homèrica ἠδέ, que, a més a més, queda totalment exclosa del trímetre. En 4 casos apareix als anapests recitats (16, 21, 22, 535) i en 6 als versos lírics (885, 891, 893, 960, 972, 996) majoritàriament amb la funció d'unir llistats de noms propis tant de llocs com d'herois.

4.6. Lèxic

La tria del lèxic a l'obra esdevé fonamental per identificar les diferents tradicions de què beu l'autor, encara que resulta pràcticament impossible fer-ne ara una classificació exhaustiva. Un component fonamental de la llengua poètica són els arcaïsmes dels quals el cor concentra vora la meitat d'exemples, tant als anapests –πρέσβος (623), δίοποι (44), δίρυμα (47), ἔπος (123)– com ocasionalment al recitat –διαμυδαλέους (539)–, i sobretot als versos cantats –ἐπικούρων (902) amb el sentit original, «ajudants» i no l'àtic, «mercenaris», δίδυμα (676, 1033), διαίνω (257, 1038, 1039), διέπω (97)–. La resta, repartits al recitatiu, apareixen majoritàriament a la parla de la reina: κασιγνήτα (185), λῶον (526), παῦροι (800), l'expressió ναυβάτης ἀνήρ (375), δίφρου (194) διπλοῦν (720), i μῦθον (162) amb el sentit de λόγος.

D'altra banda hi ha certs elements que podem considerar vocabulari particularment homèric, dels quals el cor de nou ofereix la meitat d'exemples de tota l'obra. Als versos anapèstics en trobem notables exemples com αἶα (2,

60), ἐφέπων (38) στεῦται (49), κεδνή (142, 928), ἵπποχάρμης (30), i gairebé el doble als versos lírics: αἶα (131, 1069); πιφαύσκων (661) ἀγλὺς (667), διέμαι (700), ἀπηύρα (950), πρόπας (548) βαία (1023) i les cèlebres fórmules i epítets com λινοδέσμῳ σχεδία (68), ἰσόθεος φῶς (80), εὐρυπόρος (108), μελάγχιτων (115), θεομήτωρ (655) θούριος (73), ο ἄλαστος (1016).

A banda d'aquesta tradició, destaquen alguns mots compartits entre el drama i la lírica, que, contra el que es podria esperar, només apareixen als versos del cor en menys de la meitat de testimoniats. Tampoc no es concentren especialment als versos cantats, sinó que en 3 ocasions es troben a les parts corals anapèstiques (ὀρσολοπεῖται 10, σύρδην 53, χλιδανῆς 544), 2 vegades a les parts recitades del cor (πρᾶγος 248), δράμημα (247, ambdues en un mateix passatge on introdueix el missatger), i només 3 a les parts líriques (δέργμα 82, βυσσίνοις 125 i ἀβροβάται 1072 en un vers de Xerxes), contra 13 paraules més repartides al recitatiu de la resta de personatges (ὕνατειρα 157, ἀδείμαντος 162, νυκτέροις 176, εὐαίωνα 711, παμπήδην 729 δρασμὸν 370, τορῶς 479, λεύσσων 684, χλιδῆς 608, ἔλευσσεσ 710, κατειδώς 744, πήδημα 305 i δεσμώμασιν 745).

5. CONCLUSIONS

Aquest som estudi de la llengua del cor d'*Els perses* permet identificar, en primer lloc, trets que es reparteixen, amb lleugeres variacions quantitatives, en les parts líriques i les recitades, ja sigui per la minsa quantitat d'exemples de què disposem en aquesta obra o perquè no apareixen condicionats pel metre. Així, el cor empra el parajonisme πρᾶσσω sempre en la mateixa locució i per transmetre la seva angoixa; l'expressió poètica σέθεν sorgeix en adreçar-se amb respecte a la reina i Darios o parlar del gloriós avanç dels perses; d'altra banda, l'ús del relatiu homèric ὅστε, la presència d'apòcopes i la subordinació oracional abunden més al recitatiu però no en són exclusius. Tampoc no s'han percebut indicadors significatius en la prevalença del datiu breu, especialment al recitatiu; a més, arcaïsmes i homerismes lèxics sí que es concentren al cor en gran proporció, però no, curiosament, el vocabulari líric.

Uns pocs trets lingüístics, en canvi, marquen la variació entre les diverses formes d'expressió del cor. El supletisme amb el verb λέγω ocorre només en passatges recitats i relacionat amb expressions d'incredulitat, mentre que les formes conservadores il·lustren el capteniment de versos lírics i anapèstics. En la majoria de casos la falta d'augment es troba al recitat dels altres personatges, mentre que el cor n'ofereix 3 exemples en versos cantats —a banda d'un encara dubtós als anapests de Xerxes—, i en tots els casos acompanya expressions semàntiques de destrucció, la qual cosa pot indicar que es tracta

d'una expressió poètica de probable inspiració èpica. Són exclusius del recitatiu, probablement com a col·loquialismes, les crasis, el dual anecdòtic del cor i l'ús de l'anàstrofe.

La diferència entre passatges s'aprecia més clarament en observar allò més aviat propi de les parts líriques i exclusiu del cor: l'allargament de tercera onada, el genitiu residual en $-οιο$ i la desinència de datiu plural $-εσσι$, o l'ús de la conjunció $ἦδέ$, absent dels diàlegs, i més abundant als versos lírics que als anapests. A més, sense ser exclusives de les parts líriques, la majoria de faltes de concordança gramatical del cor s'hi concentren. Com hem vist, l'anàstrofe s'acumula a passatges recitats tot i no ser col·loquial ni bandejable *per se* dels passatges corals; paral·lelament, tot i tractar-se d'una innovació, les formes amb allargament de tercera onada limiten llurs aparicions a les parts cantades del cor, potser per la coloració jònia que aporten.

Una major dificultat es presenta a l'hora de caracteritzar la llengua de les seccions anapèstiques, els exemples de les quals han estat marcats al llarg del text classificats en la divisió binària entre parts líriques i recitades. Val a dir, però, que la majoria dels anapests de l'obra són recitats, amb la sola excepció d'una secció cantada inclosa al lament final: 922-949, de la qual no hem comentat cap tret lingüístic. Ara bé, potser pel fet que en molts casos els anapests preludien els estàsims, hi trobem una caracterització lingüística semblant, amb trets com ara: la conservació dels diferents temes de $λέγω$, la presència de formes sense augment i, més significativament, la tria lèxica d'homerismes i arcaïsmes i l'ús de la conjunció $ἦδέ$. Deixant de banda un anecdòtic parell de crasis que el cor només recita als anapests i l'ús del relatiu $ὅσπερ$ que els vincula amb la resta del recitat, la menor quantitat d'aquest tipus de versos pot deixar entreveure un major acostament a les seccions líriques en trets que quantitativament hi predominen encara que les xifres absolutes estiguin més properes a les del recitatiu, com ocorre amb les tmesis i l'estructura sintàctica.

Més enllà de l'estadística i del poc que pugui servir prenent un corpus tan limitat, crida l'atenció com alguns recursos poètics emprats pel cor en les parts no recitades no s'expliquen només per aportar una certa coloració al passatge sinó que, sovint, en la mesura que el reduït nombre d'exemples pot permetre apreciar-ho, semblen subratllar elements del contingut. L'allargament de tercera onada, tret joni, es troba en passatges on es descriuen glòries i valors positius, mentre que les desinències $-οιο$ i $-εσσι$, en les poques ocasions en què apareixen, es vinculen amb les profunditats marines i les desgràcies a l'aigua, com semblantment les tmesis – presents a diversos personatges però amb un ús sistemàtic només al cor – es produeixen allà on s'esmenta la mort i la fatalitat, i la conjunció homèrica $ἦδέ$ aporta un ressò

èpic unint llistes d'antropònims i topònims. Es tracta doncs de recurrències estilístico-lèxiques que poden ajudar a aprofundir sobre alguns mecanismes de la creació literària d'Èsquil.

La llengua del cor és, en definitiva, diversa i, més que específicament amb la lírica coral, es relaciona amb trets lingüístics conservadors i amb ressons poètics; no obstant això, a les parts recitades el cor incorpora col·loquialismes que marquen la seva interacció més natural amb els altres personatges. El cor varia el seu llenguatge, més que ningú (en certs trets col·loquials coincideix amb la reina, en d'altres més èpics o elevats amb Darios i el missatger...), en funció del que expressa. Ultra la constatació de la ja sabuda distinció entre líric, recitat i anapèstic, obre un interessant camp de recerca la possibilitat que aquests trets lingüístics poètics estiguin sistemàticament dissenyats per subratllar els eixos temàtics de l'obra.